

ФИЛОЛОГИЯ PHILOLOGY

УДК – 8.82

ЭНЕ ТИЛИНИН КОШ ТИЛДҮҮ АДАБИЯТТА КАЛЫПТАНЫШЫНЫН
БАШТАПКЫ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫНурмаматова Мейликан Тагайбековна
улук окутуучуИСХОДНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА
В ДВУЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕНурмаматова Мейликан Тагайбековна
старший преподавательINITIAL TRENDS IN THE FORMATION OF THE NATIVE LANGUAGE
IN BILINGUAL LITERATURENurmamatova Meilikan Tagaibekovna
senior lecturer*Ош мамлекеттик университети*
Ошский государственный университет
Osh State University, Kyrgyzstan

Аннотация. Макалада эне тилибиздин кош тилдүү адабий чыгармачылыгы оозеки адабияттан башталуу менен анын калыптанып жана өнүгүү процесси биринчи кезекте боордош-тектеш элдердин өз ара салттык, ырым-жырымдык, чыгармачылык алакаларынын аркасында түптөлгөндүгү тууралуу сөз болот. Тектеш элдердин тилдик, адабияттык жана башка жакындыктары, кезегинде эки элдин ортосундагы кош тилдүү чыгармачылыктын пайда болушун шарттагандыгы белгиленет. Азия чөлкөмүнүн кеңири аймагынан табылган, байыркы жазма эстеликтерди ар кайсы түрк уруулары жазып калтыргандыгы анык жана алардын көпчүлүгүнүн кыргыздарга тиешелүү деп белгиленет. Мындайча айтканда, эстеликтерге жазуу салты кыргыздар тарабынан башталып, андан кийин башка дагы түрк урууларына тараган деген ой айтылат. Кыргыз профессионалдык жазма адабиятынын XX кылымдын 20-30-жылдардагы мезгили негизинен кош тилдеги чыгармачылык процесс аркылуу калыптандыгы баса белгиленет.

Негизги сөздөр: эне тили, кош тилдүү адабият, тектеш элдер, Орхон-Енисей жазуулары, кол жазма адабияты, профессионалдык адабият ж.б.

Аннотация. В статье говорится, что начало двуязычного литературного творчества нашего родного языка началось с народной литературы, а процесс его формирования и развития установился прежде всего благодаря взаимным традициям, обрядам, творческим связям братских народов. Отмечается, что языковая, литературная и иная близость родственных народов, в свою очередь, способствовала возникновению двуязычного творчества между двумя народами. Понятно, что древние письмен-

ные памятники, найденные на обширной территории Азии, были написаны разными тюркскими племенами, и большинство из них принадлежит кыргызам. Таким образом, считается, что традиция письма на памятниках была заложена киргизами, а затем распространилась на другие тюркские племена. Также и подчеркивается, что в период профессиональной письменной литературы кыргызов 20-30-х годов XX века в основном формируется через двуязычный творческий процесс.

Ключевые слова: Родной язык, двуязычная литература, родственные народы, орхон-енисейские надписи, рукописная литература, профессиональная литература и др.

Abstract. The article says that the beginning of bilingual literary creativity in our native language began with folk literature, and the process of its formation and development was established primarily thanks to mutual traditions, rituals, and creative connections of fraternal peoples. It is noted that the linguistic, literary and other closeness of related peoples, in turn, contributed to the emergence of bilingual creativity between the two peoples. It is clear that the ancient written monuments found throughout the vast territory of Asia were written by various Turkic tribes, and most of them belong to the Kyrgyz. It is also emphasized that during the period of professional written literature of the Kyrgyz people of the 20-30s of the twentieth century, it was mainly formed through a bilingual creative process.

Key words: Native language, bilingual literature, related peoples, Orkhon-Yenisei inscriptions, handwritten literature, professional literature, etc.

Жер жүзүндө өз эне тилинде чыгарма жаратуу менен бирге дагы бир бөтөн тилде чыгармаларды жазган акындар жана жазуучулары болгондугу маалым.

Билингвалык (лат. коштилдүү) адабияттын тарыхы өз ичине бир нече кылымдык чыгармачылык тажрыйбаны камтыйт десек болот. Албетте, кош тилдүү адабий чыгармачылыктын башталышы элдик оозеки адабияттан башталгандыгын танууга болбойт. Ар бир элдин сүйлөшүү жана адабий эне тилинин калыптанып жана өнүгүү процесси биринчи кезекте боордош-тектеш элдердин өз ара салттык, ырым-жырымдык, чыгармачылык алакаларынын аркасында башталат десек болот. Тектеш элдердин тилдик, адабияттык жана башка жакындыктары, кезегинде эки элдин ортосундагы кош тилдүү чыгармачылыктын пайда болушун шарттайт десек болот. Мисалы, каада-салты, үрп-адаты жагынан бири-бирине эң жакын турган кыргыз менен казак элинин салттык, ырым-жырым ырларындагы, макал-лакап, табышмак, жомок жана башка элдик жанрларындагы окшоштуктардын өзү

келип, окшош салттуулукту эле белги-лебестен, ошондой эле кош тилдүү оозеки чыгармачылыкты да белгилеп турат. Бул жерден сөзсүз түрдө кайсы эл кимисинен чыгармачылык салтты, ал гана эмес тилди өздөштүргөн деген мыйзам ченемдүү суроо келип чыкпай койбойт, башкача айтканда, тарыхый курагы алда канча илгери турган кыргыздардан башка түрк элдери, алардын ичинде казактар кыргыздарга караганда кош тилдүү чыгармачылыкты биринчилерден болуп баштаган деген ойдобуз. Анткени, тили жана адабияты мурдатан калыптанган элдерден кийинки улуттар өздөштүрөт же болбосо ошол элдин курамынан бөлүнүп чыгат десек болот. Кандай болгон күндө да, кош тилдүү чыгармачылыктын башталышы тили, салт-санаасы окшош тектеш элдердин ортосунда жаралат десек жаңылышпайбыз. Түрк элдеринин ичинен акындар чыгармачылыгынын төкмө өнөрүн бүгүнкү күнгө дейре сактап келе жаткан кыргыз-казак элдеринин бири-биринин тилин дээрлик толук түшүнгөн калктардын кош тилдүү чыгармачылыгы катары кароого болот.

Кош тилдүү чыгармачылык салттардын жагымдуу тарыхый шарттарынын түзүлүшү, биринчи кезекте эки элдин үрп-адаттарынын, каада-салттарынын, ырым-жырымдарынын окшоштугу менен коштолуп, эки элдин тилинин жана коңшу жашаган жеринин жакындыгы менен да мүнөздөлөт десе болот.

Эрте орто кылымдардагы Орхон-Энисей таш эстеликтеринде сакталып калган жазуулардын тили тууралуу академик А. Акматалиев төмөнкүдөй ойду жазат: «...Орхон-Энисей эстеликтеринин тили тууралуу ар кандай ойлор айтылган: В.Радлов – алар байыркы түрк тилинде жазылган; В.Банг – көк түрктөрдүн тили; С.Малов – жалпы стандарттуу эпиграфий-руникалык тил; А.Кононов – огуз тилдеринин жазуу эстелиги; Н.Баскаков – бул жазуунун тили монолиттүү болгон эмес, анда бир нече тил камтылган» [1, 5-6-бб.]. Абройлуу түркологдордун пикирине таянып келип академик А.Акматалиев, өз оюн С.Е.Маловдун «Энисей эстеликтери кыргыздарга таандык» деген сөзүн толук колдойт. Албетте, Энисейден, Орхон дарясынан табылган эстеликтердеги жазуулар ар кайсы доорлорго тиешелүү экендигин эске алсак, жогорудагы пикирлердин ишенимдүү түрдө туура белгиленгендигин айтып кетүүгө болот. Айтылган пикирлерди жыйынтыктап келип: «Айтылуу Талас, Кочкор, Алтай, Енисей, Орхон өрөөндөрүнөн табылган байыркы руникалык жазуулар ошол доорлордогу түрк урууларынын, элдеринин, бардыгы болбосо да, бир катар ири топторунун тилин чагылдырган, алардын жогорку жазма маданиятын, өнөрдүн рун алфавитин күндөлүк турмушта, практикада колдонгон сабаттуулугун, жалаң эле элитанын өкүлдөрү эмес, окуй тургандардын кеңири катмарына да багытталгандыгын көрсөткөн баалуу эстеликтер экени талашсыз» [2, 14-б.] – деп жазат. Азия чөлкөмүнүн кеңири аймагынан табылган, байыркы жазма эстеликтерди ар кайсы түрк уруу-

лары жазып калтыргандыгы анык жана алардын көпчүлүгүнүн кыргыздарга тиешелүү деп эсептелгендиги бекеринен эмес. Мындайча айтканда, эстеликтерге жазуу салты кыргыздар тарабынан башталып, андан кийин башка дагы түрк урууларына тараган деген жыйынтыкка келүүгө болот жана бул өз кезегинде кош тилдүү кол жазмалардын пайда болушун айгинелеп турат десек болот.

Орто кылымдагы жалпы эле түрк элдеринин кош тилдүү чыгармачылыгына кайрылганыбызда, Баласагын шаарында жарык дүйнөгө келген Ж.Баласагын өзүнүн «Кут алчу билим» дастанын алгачкылардан болуп түрк тилинде жазгандыгын белгилейт. Айтылган пикирден улам, Ж.Баласагын өзүнүн аталган дастанына чейинки чыгармаларын араб же фарс тилдеринде жазгандыгынан кабар берип турат. Бул тууралуу Т.Чоротегин минтип жазат: «Кытай жана түрк билингвизми өнүккөн түрк аймактарынан чыккан сабаттуу адамдардын мурастары да бизге маалым. X кылымда, маселен, кытай тилинен түрк тилине бутпарастык «Суварнапрабхасы» - «Алтын жарык» сутрасы аттуу чыгармасы которулган [3, 290-б.]. Албетте, айтылган пикирден байкагандай, орто кылымдын X кылымдарында котормо адабиятынын өнүккөндүгү, биринчи кезекте, эки же андан көп тилди билген билингвист жана полилингвист чыгармачыл адамдардын болгондугун айгинелеп турат.

Кош тилдүү чыгармачылыктын тектеш тилдердин алкагынан сырткары чыгып, ал гана эмес тектеш эмес чоочун элдер менен чыгармачылык, маданий жана саясий байланыштарынын жаралышы, негизинен кол жазма чыгармачылыгынын пайда болушу менен түздөн-түз байланыштуу жаралат.

«Орто кылымдарда кыргыздар жана аларга жуурулушкан түрк калктары бир нече алфавитти колдонушкан. Чыгыш түрк этносторунун (б.а. орхондук, хамилдик түрктөрдүн) айрым өкүлдөрү VII – VIII

кылымдарда Кытайдын байтактысында да жашап, ханзу иероглифтерин жалпы эле ханзу жазма маданиятын билген» [3, 286-б.] - деп, Т.Чоротегин белгилейт. Бул тарых окумуштуусунун пикирине таяна турган болсок, ал кылымдарда кыргыздардын жазма тили жана адабияты, өз мезгилинин мүнөзүнө жараша бир топ өнүккөндүгүндүгүн көрсөк болот. Мындайча айтканда, кыргыздардын башка элдер менен чыгармачылык байланышта болгондугу алардын кош тилдүү чыгармачылыгын айгинелеп турат.

Орто кылымдагы түрк элдери адабиятынын «Кайра жаралуу» доорунун чыгаан өкүлдөрү болуп эсептелген, Ж.Баласагындын «Кут алчу билим» дастаны менен М.Кашкаринин «Түрк сөздөрүнүн жыйнагы» сөздүгү жалпы эле түрк элдеринин, анын ичинде кыргыз кол жазма адабий тилинин өзгөчө этабына кирген учуру десек болчудай. Анткени, «Кут алчу билим» дастаны, «Түрк сөздөрүнүн жыйнагы» жалпы түрк элдерине түшүнүктүү болгон адабий тилдеринин өзөгүндө жазылган. Бул болсо Ж.Баласагындын «Кут алчу билим» дастаны менен М.Кашкаринин «Түрк сөздөрүнүн жыйнагы» сөздүгү түрк элдеринин адабий тилинин негизинде жазылгандыгын эле белгилебестен, жалпы түрк элдеринин орток адабий тилинде жазылгандыгын айгинелеп турат. Мисалы, Абу Насыр ал-Фараби 70 тилди билгендиги тууралуу маалыматтар бар, мындайча айтканда, орто кылымдын чыгаан акылмандары бир канча тилди билишип, өз чыгармаларын бир канча тилде жазгандыктарын айгинелеп белгилеп турат.

Түрк элдеринин адабий тили тууралуу кеп кылууда, алардын оозеки жана жазма поэзиясында эки же андан көп тилде жаралган чыгармалар кездешпей койбойт. Мисалы, Чыгыш жана Батыш түрк элдерине жалпы тараган «Көр уулу» дастанынын көрсөтүүгө болот. Түрк элдеринин орток адабий мурастарына кирген бул дастандын түрк элдеринин

кимиси тарабынан жаратылгандыгы маанилүү эмес, тескерисинче бул дастандын түрк элдеринин дээрлик бардыгында кездешкен көп тилдүү варианттары бар чыгарма болуп эсептелгендиги менен маанилүү. Бирок бул жерден белгилеп кете турган жагдай, Батыш түрк элдерине караганда Чыгыш түрк элдериндеги «Көр уулу» эпостук вариантта кездешкендиги, бул дастандын кыргыз, казак, алтай жана башка Чыгыш түрк элдеринде жаралып, андан соң гана эки жана андан көп тилде чыгарма жаратууга жөндөмдүү адамдар тарабынан кеңири аймактарга тарагандыгын айгинелеп турат. Маселен, Батыш түрк элдеринде «Көр уулу» сокур адамдын уулу баатыр чыгып, эл-жерин коргогон болсо, Чыгыш түрк элдериндеги бул чыгарманын башкаарманы «көрдөн» төрөлгөн баатыр баланын эпикалык мотивдеги образын чагылдырган чыгарма болуп эсептелет. Бул өз кезегинде «Көр уулу» дастанынын көптөгөн варианттарын жараткан акындар кош тилдүү акындардан эле эмес, кезегинде алар эл аралык адабий байланыштардын пайда болушуна жана калыптанышына шарт түзүшкөн. «Акындар чыгармачылыгындагы байланыш кайсы доордон, качантан баштап түзүлгөндүгү жөнүндө так айтуу кыйын. Бирок, ал деле фольклор сыяктуу акындар поэзиясында кийин кыргыз, казак элдеринин этногенезисине кирген байыркы уруулардын тарыхы менен бирге түзүлгөндөй» [4, 5-б.]. Бул жерден өзгөчө баса белгилеп кете турган жагдай, кош тилдүү чыгармачылыктын пайда болушунун баштапкы этаптары, тектеш элдердин ортосунда чыгармачылык аркылуу калыптангандыгын көрүүгө болот. Ошентип, кыргыздардагы кош тилдүү адабий чыгармачылыгынын башаты жазма адабият пайда болгонго чейин эле түптөлүп, анын биротоло калыптанган этабы катары айрыкча акындар поэзиясын атасак болчудай. «XV кылымда жашаган улуу акын Алишер Новои өзүнүн ырларын,

чыгармаларын фарс тилинде да, түрк тилинде да жазгандыгы белгилүү. Ал акын гана эмес, аалым да болгон. Тил боюнча изилдөөлөрдү жүргүзгөн. Алишер Новои тилдерди салыштырып изилдеген «Мухамед – ал лугати» аттуу китебинде фарс тилине караганда түрк тилинин бай тил экенин ырастап көрсөткөн экен» [5, 24-б.] – деп, орто кылымдагы түрк адабий тили тууралуу профессор С.Байгазиев жазат. Бул маселеге токтолуп жатып, кыргыз адабият окумуштуусу К.Асаналиев минтип жазат: «...билингвизм, ошондой эле полилингвизм, же плюралингвизм белгилүү бир социалдык чөйрөдө, тарыхый шартта өз эне тилинен сырткары дагы бир, же бир нече чоочун тилди билүү, жекече жашоо турмушунда колдонуу дегендик гана эмес. Ал ошону менен бирге, айрым чыгармачыл адамдар тарабынан өз эне тили менен эле катар, дагы бир башка чоочун тилде жазуу өнөрчүлүгүн билдирет» [6, 5-б.]. Дегеле, кош тилдүү чыгармачылыктын пайда болуу жана калыптануусу оозеки адабиятка барып такаларын эске алсак, улуттук жактан гана эмес, тили жана адабияты тектеш элдердин ортосундагы чыгармачылык байланыштар аркылуу ишке ашат. Мындай байланыштардын жаралуусунун бирден-бир далили болуп, кыргыз-казак төкмө акындарынын чыгармачылыгы эсептелет десек болот. Орто кылымдагы Кет Бука, Асан Кайгы сыяктуу легендарлуу акындар кыргыз-казакка бирдей тиешелүү айтылса, ал эми кийинки XIX кылымда жашап өткөн улуту кыргыз Чөжө казактын актаңдай акыны катары таанылса, казактын улуу акыны Жамбыл өзү казак, кыргызга бирдей таанымал акындардан болгондугу маалым.

Кыргыз-казак элдеринин төкмө акындар чыгармачылыгынын айтыш өнөрү бүгүнкү күндө дейре кадимкидей өздөрүнүн салттуулугун сактап келе жатат. Алсак, кыргыз жергесинде кыргыз-казак, казак жергесинде казак-кыргыз төкмө акындардын айтыштары

үзгүлтүксүз өткөрүлүп, кезегинде эки элдин кош тилдүү акындар айтышы мезгилдин шарттарына жараша өнүгүп жатат десек болот. Кыргыз төкмө акындарынын ичинен Аалы Туткучев казак акындары менен казакча айтышкан учурлары көп эле угуп жүрөбүз. Казак акыны менен айтышы:

«Ээ, ээй, Балгынбектин обонына,
Карагым эми салсам боладыма.
Сөздөриме түсинбей отырыпты,
Казакша жырлайынчы конагыма.

Мен Таразга жакыныраак Таластанмын,
Түсинемин казактын жомагына.
Конак сыйлоо деген бул кыргыздарда,
Негизи каада-салтта жогары да» [Айтыш-2014] - деп, ырдаган.

Өз мезгилдеринде, Токтогул Сибирдеги сүргүндө жүргөндө орустун балалайкасынын коштоосунда орусча төгүп ырдап, алардын арасында кадыр-баркка ээ болгондугу да маалым. Токтогулдун акындык талантын баалагандардын жардамы менен Сибирден качып келатып 4 жылдай казак жергесинде байыр алып калган учурда, алардын «Көр уулу», «Кыз Жибек», «Жаныш-Байыш» жана ошондой эле насыят, санат, термелерди казакча чеберчилик менен аткарып, ал жакта «чыгаан акын» атыкканын кыргыз акынтаануучусу Б.Кебекова белгилеп өтөт.

Токтогул акын Семей аймагында жүргөндөгү ырларын Кеминдин Боролдой айылынын тургуну, мугалим Турдумамбет Абдрахманов 1941-жылдын 17-октябрынан 1942-жылдын 28-майына чейинки мезгилде Новосибирск калаасынын тургуну Казак Узакбай аттуу карыядан жазып алган ырлары Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Кол жазмалар фондунда [7, Колжазмалар фонду, Идн. № 1236] сакталып турат. Токтогул Сибир жергесинде сүргүндө жүргөн кезинде, татарча, орусча, өзбекче ырдаган жайы болсо, казактын кээ бир фольклор-

дук чыгармаларын мыкты өздөштүргөн акын катары, эки тилде бирдей төгүп ырдаганы менен айырмаланган.

Кош тилдүүлүктүн адабий салттары жазгыч акындардын чыгармачылыгы аркылуу да уланып тили, дили тектеш, ата конушу чектеш кыргыз, казак элдеринин чыгармачылык байланыштары аркылуу жүзөгө ашкандыгы да белгилүү. Мисалы, Исак Шайбековдун «Кайран эл» ыры алгач казак тилинде жарык көргөн. Кош тилдүү чыгармачылыктын ар кайсы этабын түзгөн оозекиден жазма адабиятка өткөн учурдагы кээ бир маселелерге азыноолак кайрылып өтүү зарылчылыгы келип чыгат.

Алсак, кош тилдүү чыгармачылыктын алгачкы этабы – өз эне тилин жана башка бир тилди кошо алып жүргөн чыгармачыл адамдар аркылуу ишке ашып баштайт. Мисалы, оозеки чыгармачылыктын этабында болобу, же жазма адабий чыгармачылыктын этабында болобу, башка тилден өз эне тилине, же тескерисинче өз тилинен башка тилге которуу аркылуу кош тилдүү чыгармачылык ишке ашып келген десек болот. Оозеки чыгармачылыктын этабында бул процесс салыштырмалуу түрдө, көбүнесе эркин формада ишке ашкан болсо, жазма чыгармачылыкта болсо, түп нусканын мазмунунан четтеп кетүүгө жол берилбейт десек болот.

Ошентип, тилдик жана көркөм адабий билингвизмдин маселелерине келгенибизде, бир жана андан көп тилдерди билген өзгөчө таланттуу адамдар адамзат тарыхында чанда гана кездешет. Ал эми эки жана андан көп тилде чыгарма жазган жазуучулар же акындар саналуу гана болот. Мунун өзү көрсөтүп тургандай, өз эне тили менен катар, башка дагы бир тилде чыгарма жазуу өзгөчө чыгармачылык талантты талап кылган татаал процесс экендигин айгинелеп турат.

Кыргыз профессионалдык жазма адабиятынын XX кылымдын 20-30-жылдардагы мезгили негизинен кош тилдеги

чыгармачылык процесс аркылуу калыптанып баштагандыгын көрүүгө болот. Кыргыз жазма адабиятынын поэзия жанрынын баштоочуларынын бири, адеп казак тилинде, андан соң кыргыз тилинде алгачкы ырларын жазып баштаган К.Тыныстанов болгон.

«Алгачкы ырлары Ташкентте окуп жүргөн кезинде адегенде казак тилинде, анан кыргызча жогоруда аталган казак газета-журналдарында жарыялана баштаган. 1925-жылы «Касым ырларынын жыйнагы» деген ат менен Москвадан өзүнчө китеп болуп чыккан. Бул совет доорунда эне тилибизде жарык көргөн алгачкы оригиналдуу ыр китеп экенин баса белгилеп кетишибиз керек» [8, 178-б.] – деп, академик А.Эркебаев жазат. К.Тыныстанов өзүнүн алгачкы ырларын, 1919-жылдары адегенде казак тилинде андан соң кыргыз тилинде жазган ырларын газета беттерине жарыялай баштаган. Бул тарыхый фактынын өзү көрсөтүп тургандай, кыргыз жазма адабиятынын калыптануу процессине билингвалык чыгармачылык мүнөздүү болгондугун көрүүгө болот. Ошентип, билимге умтулган кыргыз жаштары Алматы, Ташкент, Казань шаарларында (казак, өзбек, татар, орус ж.б. тилдерде) билим алуу менен катар эле ал тилдерде өздөрүнүн алгачкы чыгармаларын жазышып, «Көмөк», «Ушкын», «Тилши», «Ак жол» ж.б. газеталарынын беттерине ырларын жарыялап башташкан.

К.Тыныстановдун аталган ырлар жыйнагы, кыргыз адабиятынын анын ичинде поэзиясынын жазма адабияттын жаңы үлгүсүндөгү ырлардан эле. «Касым ырларынын жыйнагы» биринчи кезекте окурмандарга арналып жазылган ырлардан жана «Жаңыл Мырза» поэмасынын мазмундук формасынан ачык-айкын көрүнүп турат. К.Тыныстановдун поэзия ырларына кайрыла турган болсок, анын алгачкы 12 ыры (1919-1921-ж.ж.) казак тилинде, ал эми 1921-1924-ж.ж. аралыгындагы 18 ырын жана «Жаңыл Мырза»

поэмасын кыргыз тилинде жазган. Кыргыз жазма адабиятынын калыптанышы мезгилине мүнөздүү болгон адабий тектеш – кош тилдүү чыгармачылыктын негизинде ишке ашкан эле. Бул өз кезегинде улуттук жазма поэзиянын эле эмес, ошондой эле прозалык, драмалык чыгармаларда кыргыз тилинде жазылып баштаган болчу. Адабий чыгармачылыктын жалпы эле тарыхынан маалым болгондой, прозалык, драмалык чыгармачылыктан айырмаланып, поэзия жанрындагы чыгармаларды калемгерлер дээрлик өз эне тилинде жазуу жөндөмү жогору болот. К.Тыныстанов казак тилинде ыр жаратуу менен бирге кыргыз жазма поэзиясынын эртерээк телчигүүсүнө өбөлгө түзүлүп жаңы үлгүдөгү лирикалык чыгармаларды жаратууга жетишкен болчу.

Сөзүбүз куру болбосун үчүн, К.Тыныстановдун өз калеминен жаралган ырларынан мисал келтирели. Акын өзүнүн казакча жазган «Таң» аттуу ырында:

*«Жаркырап күн чыгыштан агарды таң,
Оянды уйкусунан ар түрлүү жан.
Бурунгу кара түннен кутулганга,
Сүйүнүп жан-жанывар салады аң.*

*Агарды күн чыгыштан эрик таңы,
Умтылар бейнеткордун келди чагы.
Агарып аткан таңга салем берип,*

Чулгайды табийгаттын түрли жаны» [8,16-б.] – деген саптарын казак тилинде жазган болсо да кыргыз окурманына толук түшүнүктүү. Ошондой эле деңгээлде акындын кыргызча жазган «Жайлоо» аттуу ыры казак окурманына ырдын мазмунун төкпөй-чачпай түшүнөт:

Адабияттар:

1. Акматалиев А. Байыркы орток түрк адабиятынын очерки (Экинчи басылышы). – Б.: Бийиктик плюс, 2015. – 164 б.
2. Кыргыз адабиятынын тарыхы. Байыркы орток жана кол жазма адабияты. /А.Акматалиевдин жалпы редакциясы астында IV том. – Б., 2017. – 464 б.
3. Чоротегин Т.К. Махмуд Кашкари Барсканинин «Дивану лугати т-түрк» эмгеги – түрк элдеринин тарыхы боюнча көөнөргүс булак: Илимий басылыш. – Б.: Турар, 2017. – 376 б.

*«Күзгүдөй мөлтүрөгөн тунук булак,
Сай-сайдан үн алышып, түшкөн туйлап.
Ыр ырдап, токсон түрлүү күүгө салса,
Үнүнөн танасыңбы турсаң тыңшап.*

*Токтобой жүрүп турган жели кандай,
Таптаза, кашкай тунук, жыттуу атырдай.
Бетиңден сылап, сыйпап эркелетсе,
Көңүлүңдө кайдан калсын чер жазылбай»* [8, 42-б.].

К.Тыныстановдун 1920-жылы казак тилинде жазган «Таң» ырынан эркиндик, теңдик келген жаңы замандын пейзажын тартып берсе, ал эми 1924-жылы кыргыз тилинде жазган «Жайлоо» ыры кыргыз «жайлоосунун» көз алдыга келтирген нукура пейзаждык лирикада жазылган. Акындын эки ыры аркылуу тили, дили бир, коңшу элге бирдей келген эркиндиктин тилинде жазылса, экинчи бир ыры кыргыздын жайлоосун керемет көрүнүшүн көз алдыга келтирет. Ошентип, казак-кыргыз тилде ырларды жазуу менен К.Тыныстанов кыргыз поэзиясынын кош тилдүү чыгармачылыгынын көч башында турган акындардан болгондугун белгилеп турат.

Жалпылап айтканда, кош тилдүүлүктүн башаты элдик оозеки адабиятыбызда эле калып алып, андан соң эрте орто кылымдардагы кол жазма эстеликтерде да калыптангандыгын көрөбүз.

Ал эми анын классикалык үлгүсү катары, Ж.Баласагындын «Кут алчу билими» дастаны эсептелип, кыргыз-казак акындар поэзиясында андан ары өөрчүгөндүгүн көрөбүз.

4. Кебекова Б. Кыргыз, казак акындарынын чыгармачылык байланышы. – Ф.: Илим, 1985. – 235 б.
5. Улуттук идея – адабиятта. 1-том. / Түз. А.Акматалиев, М.Касымгелдиева. – Б.: Полиграфбумресурсы, 2017. – 406 б.
6. Асаналиев К. Чыңгыз Айтматов: Кечээ жана бүгүн (Кош тилдүү чыгармачылык жана көркөм ойлоо маселеси). Биринчи бөлүм. – Б., 1995. – 156 б.
7. Кол жазмалар фонду, Идн. № 1236.
8. Касым Тыныстан уулу. Адабий чыгармалар. – Б.: Адабият, 1991. – 192 б.